

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. – 2004. – №1. – С. 5-10.
2. Гунда Г.В. Лабораторні заняття з педагогіки в системі загальнопедагогічної підготовки вчителя в університеті: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2001. – 20 с.
3. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. програма спец. курсу для слухачів закл. підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Інститут змісту і методів навчання; Державна академія керівних кадрів освіти / Я.Я. Болюбаш (уклад.). – К.: ВВП “Компас”, 1997. – 15с.
4. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.: За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
5. Ковальчук В.А. Формування у майбутніх учителів системи професійних умінь розв’язувати соціально-педагогічні задачі// Житомир. пед. у-т. Вісник. – Житомир, 2000. – Вип. 6. – С. 66-68.

УДК 37.018

О.Я. Крокошенко

ІСТОРИЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено з’ясуванню історичних особливостей розвитку та соціальної сутності педагогічної компетентності в процесі підготовки майбутніх учителів.

The article is devoted to the elucidation of the historical development and social matter of pedagogical competence in the process of future teachers' vocational education.

Україна, визначивши своє європейське майбутнє, цілком закономірно інтегрується в Європейський освітній процес. За твердженням української дослідниці О.Овчарук, у країнах Євросоюзу “актуальності набуває поняття компетентності, що пов’язане з багатьма чинниками, оскільки саме компетентність є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність ... випускника до життя, його подальшого розвитку й активної участі в житті суспільства” [1: 236]. Актуальність і значення цього питання підтверджується численними науковими дослідженнями. Так, І. Зязюн підкреслює, що “від рівня розвитку молоді, (розумового, естетичного, практичного) залежать її можливості впливу на розвиток суспільства та внесок у соціальний процес” [2: 45]. На думку педагога, “сміслом і ціллю освіти є Людина в постійному ... розвитку, її духовне становлення, гармонія відносин із собою та іншими людьми, зі світом. Кінцевий результат освіти – внутрішній стан людини на рівні потреби пізнавати нове, здобувати знання, виробляти матеріальні і духовні цінності...” [3: 14-18]. Російській учений А. Хуторський підкреслює, що освітні компетенції мають на увазі, що учень не засвоює окремі одне від одного знання та вміння, а опановує комплексну процедуру, в якій для кожного виділеного напрямку присутня сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [4: 60]. Значний внесок у розробці питання компетентності належить російським дослідникам І.Зимній, А.Марковій, Л.Мітіній та іншим.

Мета нашої розвідки полягає у з’ясуванні історичних особливостей розвитку та соціальної сутності педагогічної компетентності в процесі підготовки майбутніх учителів. У 60-і роки ХХ століття термін “компетентність” почав використовуватися в основному в науково-публіцистичній літературі. Згодом у словнику іноземних слів з’являється таке визначення: “компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність” [5: 282]. Тоді

вже було закладено розуміння поняття “компетентність” як соціально-професійної діяльності людини, що базується на знаннях, інтелекті та персональних рисах.

У Глосарії термінів ЄФО компетентність визначається таким чином: Здатність робити будь-що добре та ефективно; відповідність вимогам, які встановлюються при прийомі на роботу; здатність виконувати особливі трудові функції [6].

Поряд з терміном “компетентність” з’являється термін “компетенція”, які використовуються як абсолютні синоніми, однак ці два терміни мають певні змістові відмінки. Компетентність частіше тлумачиться як інтегрована якість особистості, що виявляється у загальній здатності та готовності її діяльності, заснованій на знаннях та досвіді, накопичених у процесі навчання та соціалізації і орієнтованих на самостійну та успішну участь у певній діяльності. Таким чином, поняття компетенція значно ширше, ніж поняття знання, уміння, навички, бо вбирають у себе **спрямованість** особистості, (мотивацію, ціннісні орієнтації та ін.), її здатність долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти гнучкість мислення; **характер** – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості. Ми розуміємо під компетентністю володіння, опанування людиною відповідних компетенцій, що включають в себе його особистісне відношення до предмета діяльності. Поняття компетенції та компетентності є системними, багатокomпонентними. Вони характеризують обумовлене коло предметів та процесів, реалізуються на різних рівнях, тобто містять у собі різноманітні розумові операції (аналітичні, критичні, комунікативні), а також практичні вміння, здоровий глузд та мають свою класифікацію та ієрархію. Загальну компетентність людини можна представити як комплекс, що включає в себе знаннєві (когнітивні), діяльнісні (поведінкові) та стосункові (афективні) компоненти. Вибудовуючи ієрархію, можна виділити кілька **ключових**, компетенцій, які, у свою чергу, складаються з більш конкретних компетенцій, та, нарешті, окремих знань, умінь.

Ключові, або базові, компетенції багатофункціональні, надпредметні та багатомірні. Оволодіння ними дозволяє вирішувати різноманітні проблеми повсякденного, професійного, соціального життя. Ключові компетенції засновуються на властивостях людини та виявляються у певних способах поведінки, що спираються на її психологічні якості, включають широкий практичний контекст з високою мірою універсальності.

Компетентності – це діяльнісні характеристики людини, тому їх класифікація насамперед повинна бути адекватною класифікації діяльностей. У загальному плані – це трудова, навчальна та комунікативна компетентності. Сюди віднесемо професійну компетентність у галузі окремих класів та груп професій, предметну компетентність у конкретній справі (спеціальності), профільну компетентність. Компетентності є знаннєвими характеристиками та класифікуються за галузями знань.

Як психологічна характеристика поняття компетентності включає до свого складу не лише когнітивну (знання) та операційно-технологічну (діяльнісну) складові, а також мотиваційну (емоційну), етичну, соціальну та поведінкову. Аналіз робіт з питання компетентності (Н. Хомський, Р. Уайт, Дж. Рамен, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Куниціна, Л. Берестова, В. Байденко, А. Хуторський, Н. Гришанова) дозволив умовно виділити три етапи становлення цього поняття.

Перший етап – 1960-1970 рр. – характеризується введенням у науковий апарат категорії “компетентність”. З цього часу починаються у руслі трансформаційної граматики та теорії вивчення мов дослідження різноманітних видів мовної компетенції, введено поняття “комунікативна компетентність”.

Другий етап – 1970-1990 рр. – характеризується використанням категорії “компетентність” у теорії та практиці навчання мові (особливо нерідній), професіоналізму у керівництві, менеджменті, у навчанні спілкуванню. У цей час розроблюється зміст поняття “соціальна компетентність”. У праці Дж. Равена “Компетентність у сучасному суспільстві” подано розгорнуте тлумачення компетентності. Перелік понять компетентності, за Раменом, нараховує 37 видів [7]. У ньому диференціюються види компетентності, звертає на себе увагу широке використання в різних варіантах компетентності таких категорій, як

“готовність”, “здатність”, “відношення”, “самоконтроль”. На цьому етапі дослідники починають не лише вивчати компетентність, виділяючи від 3 до 27 видів, але й будувати навчання, маючи на увазі формування компетентності як кінцевого продукту процесу освіти.

У 80-і роки в радянській педагогіці розглядалися проблеми, пов’язані з формуванням у учнів необхідної компетентності [8: 35]. Це не розглядалося як самостійна проблема, і тим більш, не претендувало на статус педагогічного підходу, скоріше йшлося про інтуїтивне виділення в окремих освітніх напрямках такого рівня професійних і теоретичних знань, які потребували статусу компетентності.

Третій етап дослідження компетентності як наукової категорії стосовно освіти, починаючи з 1990 р., характеризується появою робіт російського дослідника А.Маркової, у яких у загальному контексті психології праці професійна компетентність є об’єктом спеціального всебічного розгляду [9].

У 90-ті роки було здійснено перспективні спроби більш глибокого концептуального осмислення педагогічної професії та ролі вчителя у відновленні суспільства. Уперше з’являються дослідження, присвячені проблемі педагогічної компетентності вчителя як відносно нового соціокультурного феномена. У них концентруються вимоги до підготовки такого вчителя, компетентність якого включає в себе креативність, нестандартне мислення, вміння орієнтуватися в науково-педагогічній проблематиці, вилучати з неї те професійно значуще, що сприяє підвищенню педагогічної кваліфікації і майстерності, сприяє позитивному перетворенню в теорії та практиці навчально-виховного процесу.

У цей же період було продовжено дослідження компетентності вчителя у соціально-психологічному та комунікативному аспектах. Визначено, що поняття **“педагогічна компетентність”** містить “знання, уміння, навички, а також способи та прийоми їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку особистості”. Також виявлена складна комплексна природа компетентності.

Цей етап розвитку питання компетентності засвідчений у матеріалах ЮНЕСКО, у яких визначається коло компетенцій, які вже повинні бути розглянуті як бажаний результат освіти. У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI століття “Освіта: приховані скарби” сформульовано “чотири фактори, на яких базується освіта: навчитись пізнавати, навчитись робити, навчитись жити спільно, навчитись жити” [10].

Українські педагоги в принципі погоджуються з таким трактуванням, але вітчизняні пошуки у цьому напрямку тільки розгортаються. Науковці розглядають питання компетентності і в соціальному аспекті. Так, С.В. Савченко у статті “Социальная компетентность как интегративный критерий социализации личности студента” визначає, що “соціальна компетенція – це набір специфічних соціальних вмінь, навичок і засобів діяльності, володіння якими забезпечує студенту здатність вирішувати проблеми у суспільно-політичній та громадянській сфері діяльності” [11: 209].

Поняття “компетентність” на сьогодні ще остаточно не визначено, лише окреслено список базових навичок, які змістовно, а іноді ситуативно інтерпретуються як компетентності. Вони об’ємні і розвиваються як доповнення до специфічних професійних. Такі ключові компетентності включають, крім іншого, здатність до ефективної роботи в команді, планування, вирішення проблем, творчість, лідерство, підприємницьку поведінку, комунікативні навички. До таких базових навичок дослідники, зокрема Б. Оскарсон, зараховують: основні навички, наприклад, грамоту, рахунок; життєві навички, (самоврядування, спілкування з іншими людьми); ключові навички, наприклад, комунікацію, вирішення проблем; соціальні та громадянські навички, зокрема соціальну активність; навички для одержання зайнятості, як-от обробка інформації; підприємницькі навички, наприклад, дослідження ділових можливостей; управлінські навички, наприклад, консультування, аналітичне мислення; широкі навички, наприклад, аналіз, планування, контроль [12].

Продуктивні розробки поняття компетентності зроблено А.Хуторським, який вважає, що “компетентність – це сукупність взаємопов’язаних смислових орієнтацій, знань, умінь,

навичок і досвіду діяльності..., необхідних, щоб здійснювати особисто і соціально-значиму продуктивну діяльність відносно до об'єктів реальної дійсності" [12].

З цього визначення випливає найважливіша педагогічна ідея про злиття в понятті компетентність особистісного і соціального смислів освітнього процесу. Поняття компетентності розширюється до масштабів життєвого смислу і трактує його як осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, смислу життя й організації шляху.

Природньо, що тлумачення компетентності європейськими експертами в галузі освіти мають певні нюанси, до того ж єдиного погляду на цю проблему досі не вироблено. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає компетентності як ключові, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання.

Необхідність вивчення питання компетентності в освіті зумовлено світовою тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки, а також постійно зростаючими процесами гармонізації європейської системи вищої освіти. З умов глобалізації світової економіки акцент зміщується з принципу адаптивності на принцип компетентності випускників вищих навчальних закладів.

Протягом останнього десятиріччя здійснюється переорієнтація оцінки результату освіти із понять "підготовленість", "освіченість", "загальна культура", "вихованість" на поняття "компетентність". Отже, зростає значення компетентності в освіті. У той же час аналіз літератури з цієї проблеми (Ю. Татур, І. Зимня, Л. Мітіна), особливо історії її становлення, засвідчує всю складність, багатовимірність та неоднозначність тлумачення самого поняття компетентності. У науковій літературі з'явилося достатньо джерел, які містять різні тлумачення компетентності. Коло цих тлумачень настільки широке та іноді протилежне, що є підстави стверджувати: сучасна педагогічна наука зобов'язана вирішувати завдання формулювання, відокремлення та обґрунтування компетенцій (базисної, ключової, надпредметної, предметної та ін.) та її структури, розробки методів для її оцінки як результату освіти. Фактично ці завдання значною мірою визначаються алгоритмом розгляду проблеми становлення компетентності в системі вищої професійної освіти взагалі та вищої педагогічної освіти зокрема. Виходячи з цього, підкреслимо послідовний зв'язок: загальна компетентність – професійна компетентність – педагогічна компетентність. Як бачимо, увага акцентується на загальній компетентності, що безпосередньо не пов'язується із професіоналізмом, оскільки загальна компетентність може і має виявлятися в різних сферах життя та діяльності людини, сприяючи також і процесу її власного персонального становлення шляхом опанування досягнень культури і створення відповідно власного культурного рівня, а також процесу спілкування з іншими людьми на основі оволодіння соціальними критеріями й засвоєння соціальних норм поведінки. Розвиток педагогічної компетентності багато вітчизняних та закордонних дослідників пов'язують з творчим зростанням особистості.

З урахуванням сучасного стану проблем освіти, вимог до її стану і вимог компетентного ставлення, педагогічну компетентність доцільно тлумачити як інтегровану особистісно-професійну рису вчителя, яка забезпечує його ціннісне ставлення до учнів та ефективне спілкування з ними, спрямоване на створення умов для їх виховання, навчання, особистого розвитку.

Аналізуючи численні дослідження (А. Хуторський, В. Болотов, І. Зимня, В. Адольф, Т. Браже, В. Дьомін), доходимо висновку, що **педагогічна компетентність – це змістовна характеристика спеціаліста, що представляє собою інтегровану особистісну освіту, засновану на сукупності фундаментальних науково-педагогічних знань, умінь та навичок, практичного досвіду, що свідчать про готовність учителя успішно виконувати професійно-педагогічну діяльність.**

У зв'язку з цим сучасною педагогічною наукою визначається система компетентностей, яких набувають, опановуючи зміст освіти у навчально-виховному процесі навчального закладу. Ця система містить у собі ключові або надпредметні, компетентності,

які формуються під час засвоєння змісту всіх предметів і галузей освіти. Ключова компетентність може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Їх формування є загальним результатом засвоєння всього змісту освіти.

Уведення компетенцій у нормативну та практичну складові освіти дозволяє розв'язувати типові для української освіти питання, коли студенти досить добре володіють сукупністю теоретичних знань, але відчувають значні труднощі в діяльності, яка потребує використання цих знань для вирішення конкретних життєвих чи професійних ситуацій.

Найважливішою умовою педагогічної компетентності є розуміння вчителем необхідності підвищення своєї загальної та спеціальної культури і старанної організації спілкування як основи розвитку і навчання в навчальному закладі. Динаміка розвитку педагогічної компетентності вчителя визначається заміною репродуктивного виконання роботи на творче, гармонізацією та ускладненням діяльних та комунікативних складових педагогічної компетентності [13].

Відтепер відокремлюється мотиваційна, цілеспрямована та змістовно-випереджальна складові компетентності. Мотиваційна складова педагогічної компетентності вчителя визначається системою його стимулюючих сил, домагань, заохочень. Цілеспрямована складова педагогічної компетентності вчителя включає домінанту педагогічного менталітету і світогляду, систему його особистих рис, зміст яких спрямований на зміну цінності педагогічної діяльності. Змістовно-випереджальна складова педагогічної компетентності характеризує вчителя як працівника творчого, дослідника, конструктора.

Найперший показник педагогічної компетентності – це ставлення до людини, оскільки діяльність вчителя – це діяльність в системі “людина – людина”. Саме тому така складова, як особистісно-гуманістична орієнтація, посідає провідне місце в структурі педагогічної компетентності як інтегральної професійно-особистісної характеристики. Справжній фахівець у системі освіти здатен також системно сприймати педагогічну реальність і системно діяти в цій реальності. Саме ця риса дає змогу завершеного, структурованого сприйняття логіки педагогічної системи, полегшує побудову доцільної діяльності.

Сформованість педагогічної компетентності дозволяє вільно орієнтуватися в предметній сфері, що є обмеженою у кожному певному випадку для фахівця-педагога залежно від його спеціальності та спеціалізації. Безперечно, компетентність включає опанування сучасними педагогічними технологіями, що пов'язані з трьома важливими для вчителя чинниками: культурою спілкування у взаємодії з людьми; умінням отримувати інформацію в межах своєї предметної діяльності, перетворюючи її у змісті навчання та використовуючи для самоосвіти; уміння передавати інформацію іншим.

Усі виділені дослідниками складові педагогічної компетентності тісно пов'язані між собою і створюють складну структуру, яка могла б сформувати “ідеальну модель” фахівця, визначаючи його особистісні та діяльнісні риси, оскільки компетентність може отримати оцінку лише в процесі активних дій та в межах конкретного фаху.

Таким чином, особливості історичного розвитку поняття “компетентність” у педагогічній науці доводять, що педагогічна компетентність учителя являє собою узагальнене особистісне утворення, що містить у собі високий рівень теоретико-методологічної, психолого-педагогічної, методичної та практичної кваліфікації, засіб вирішення педагогічних завдань та критерій становлення педагога-фахівця.

Сьогодні, коли плюралізм науки є умовою її розвитку, у педагогіці стали активно апробуватися нові підходи, що відображують різні світоглядні і дослідницькі позиції авторів. Так, упродовж останнього десятиріччя активно застосовуються синтетичний, середовищний, проектний, соціокультурний, ситуаційний, особисто-орієнтований, компетентнісний та інші підходи. Наявність в освітньому просторі таких підходів свідчить про те, що в надрах традиційних уявлень народжуються нові педагогічні ідеї, у яких втілюються гуманістичні цінності й демократичні завоювання вітчизняної педагогіки.

Отже, формування майбутніх педагогів на засадах компетентності є теоретичною базою для створення такого освітнього середовища, яке служило б засобом для розкриття і розвитку всіх потенційних можливостей особистості студента, активізації його самопізнання та самовдосконалення, сприяло розвитку вмінь приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Це забезпечить мобільність майбутніх педагогів-фахівців в умовах входження України до Європейського союзу, зближення освітніх систем європейських країн і України відповідно до вимог Болонського процесу. Зазначене потребує подальшого вивчення та обґрунтування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегія формування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики. – К., 2003.
2. Цінності освіти і виховання. Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997.
3. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – К., 2000.
4. Хуторський А. Ключові компетенції як компонент особистісно орієнтованої парадигми освіти // Нар. образование. – 2003. – № 2. – С. 59-63.
5. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К., 2000.
6. Глосарій термінів ринку праці, розробки стандартів освітніх програм та учбових планів. Європейський фонд освіти. ЄФО, 1997.
7. Равен Джон. Компетентність у сучасному суспільстві. Виявлення, розвиток та реалізація – М., 2002.
8. Гордін Л.Ю. Виховання та соціалізація // Рад. педагогіка – 1991. – № 2. – С. 35-37.
9. Маркова А.К. Психологія професіоналізму. – М., 1993.
10. Делор Ж. Освіта: заховані скарби. UNESCO, 1996.
11. Савченко С.В. Соціальна компетентність як інтегрований критерій соціалізації особистості студента // Вісник Луганського держ. пед. університету. – 2004. – № 10. – С. 208-214.
12. Хуторський А. Технологія проектування ключових та предметних компетенцій // Інтернет-часопис "Ейдос". – 2005. – 12 грудня. <http://www.edos.ru/journal/2005/12.12.htm>.
13. Кузьміна Н.В. Професіоналізм особистості викладача та майстра виробничого навчання – М., 1990.

УДК 370

О.О. Лаврентьєва

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

У статті розглянуто теоретичні підходи до побудови моделі професійної компетентності класного керівника сучасної школи. Аналізується робота педагогічного університету у цьому напрямку, подано конкретні шляхи її здійснення у рамках вивчення педагогічних дисциплін.

In article theoretical approaches to construction of model of professional competence of the class teacher of modern school are considered. Work of pedagogical university in this direction is analyzed, concrete ways of its realization are given within the framework of studying pedagogical disciplines.

Організацією виховної роботи у школі, розробкою технології й механізмів цілеспрямованого впливу на учнів, учнівський колектив у діяльності класного керівника активно займаються науковці й педагоги-практики: Л.В. Байбородова, С.Г. Карпенчук, Л.П. Кацинська, С.В.Кульневич, М.Г.Красовицький М.І. Рожков, В.П. Сазонов, Л.П. Уманський та ін.